

ДРУШТВЕНИ АСПЕКТИ НАСИЉА И УЛОГА МЕДИЈА – ИЗМЕЂУ ОСУДЕ И АПОЛОГИЈЕ

Милован Суботић*
Милош Миленковић**

Достављен: 29. 06. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 17. 07, 23. 08 и 15. 09. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 26. 09. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdela2303067S

Масовна убиства у Основној школи „Владислав Рибникар“ у Београду и у околини Смедерева и Младеновца, поред опште осуде и узнемирености становништва, отворила су и многа питања о димензијама насиља у друштву, свакодневном животу и јавном простору. И како то обично бива после догађаја са овако тешким последицама, одговор на тешке злочине налази се, пре свега, у сфери репресивног – у појачаном присуству државног репресивног апарата, предлагању оштријих законских одредби и реторици у јавном простору која је „пребојена“ емотивним одговорима на проблем. Након тог периода следи преиспитивање и анализирање различитих друштвених процеса и појава које су, на различит начин, допринеле настанку оваквих догађаја. Зато се на страницама овог рада, полазећи од већ постулираних друштвених искустава са насиљем у јавном простору, у разним временима, на различитим локалитетима и од различитих субјеката, пажња примарно усмерава на друштвене аспекте насиља у реалности. Иако се не може рећи да су медији директно одговорни за недавне масакре који су потресли српско друштво, медијски наративи након ових трагедија указују на присуство насиља у медијском простору које прелази границе прихватљивог. Одговор институција и друштва, усмерен ка инкриминацији оваквог медијског понашања и јавног деловања, намеће се као један од најважнијих изазова пред којима се наше друштво и држава налазе.

Кључне речи: *насиље, друштво, медији, млади, осуда, апологија, толеранција, релативизација*

„Ако живите у измишљеном свету, онда измишљени свет постаје ваша стварност“

Емануел Танај

* Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, milovan.subotic@mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0001-8729-5742>

** Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, <https://orcid.org/0000-0003-1155-3797>

Иако се насиље у медијима у ширем друштвеном дискурсу доводи у директну везу са насиљем у реалном животу, треба бити опрезан у научном закључивању да је то *a priori* тако. Однос између медија и насиља, тј. степен њихове каузалности, мењао се из академске визуре у последњих неколико деценија. У раду „Насиље на телевизији – анализа потенцијалних криминогених ефеката”, сложене су до тада познате идеје и научне операционализације, са коначном поруком да се не може извући јасна паралела између пораста агресивности на телевизији са растом агресивности и оствареног насиља у друштву. Конкретно, наводи се да се „не могу навести емпиријски докази за повећање агресивности која би била узрокована приказивањем насиља у емисијама забавног карактера на телевизији” (Kunzick, 1975:692), односно да „насилни садржаји приказани на телевизији немају утицај на спремност примаоца информирације да сам искаже агресивно понашање” (Kunzick, op. cit.).

Очигледно је да у делима насталим седамдесетих година прошлог века ни су постојале студије које би на научно утемељен начин доказивале повезаност медијског насиља са насиљем почињеним у реалном животу. Оно што је и тада егзистирало на нивоу додире науке и спектакла, биле су ризикантне квазиинтерпретације чињеница. Многе студије примењиване су тако да су морале довести до жељеног резултата – било то повећање агресивности кроз медијско насиље, његову редукцију или „само” неделотворност (Kunzick, 1998). Узмемо ли у обзир овакав амбијент у којем су разматране везе између насиља у медијском простору и оног реалног – које нас окружује, али и тадашњи мањи ниво насиља и убистава са елементима спектакла, теза неделотворности између анализираних категорија, коју је заступао и протезирао Кунзик, делује као сасвим коректно академско виђење, прилагођено времену у којем је етаблирано.

И данас истраживање теме о повезаности медија и друштвеног насиља има одређене противречности и недостатке. Тако, на пример, многе студије још увек истражују исте тематске аспекте истим методама, уз само незнатне модификације, иако развој догађаја у „никад бржем веку” налаже и једнако брз научни одговор. Стога је и напредак ка недвосмисленијој спознаји ове релације релативно слаб. Новије студије су се, управо због тешкоће давања шире слике, окренуле инсистирању на посебно постављеним питањима и њиховој анализи помоћу једноставнијих начина истраживања, како би се ови „делићи истине” касније уклапали у сложенију и ширу слику о проблему.

Занимање аутора за феномен насиља у медијима сеже у тридесете године прошлог века, а прве анализе утицаја насиља у телевизијским програмима на публику појављују се у САД педесетих година, са налазима да је немогуће довести у директну везу насиље на ТВ екранима са насиљем у реалном животу (Schupak, 2015). Ипак, са ове временске дистанце, без дилеме се може утврдити да је знање о околностима под којима насиље у медијима може имати, пре свега, утицај на децу и младе људе (што је примарно и генерацијско одре-

ђење ове анализе), у међувремену знатно напредовало. Стога је данас теза о неделотворности медијског насиља неодржива и тешко да је било ко у озбиљним разматрањима овог феномена протезира.¹

Насиље у медијима и насиље младих – неки аспекти каузалности у теорији и пракси

Савремене психолошке теорије насиља, које не реферишу на теорију еволуције, углавном се ослањају на моделе учења и утицај модерног живота на насиље, попут насиља у медијима, на филму, у видео-играма (Boxer et al., 2015: 671-673). Иако наведени фактори из корпуса медијског простора имају потенцијалну улогу у развоју агресивног понашања, они свакако не могу да објасне дугу историју насиља која је позната на основу археолошких и палеонтолошких налаза, много пре развоја медија и савременог оружја, као ни распрострањеност агресивних образаца понашања међу савременим традиционалним друштвима која и даље нису под утицајем медијских садржаја (Рејковић, 2022: 104).

Оно што додатно доводи у сумњу валидност академских расправа о насиљу у медијима јесте чињеница да се многи истраживачи не могу сложити у оцени шта је то што би се могло подвести под насилне садржаје у медијима, односно које би све садржаје требало недвосмислено окарактерисати на овај начин. Значајан број различитих дефиниција последично доводи до различитих резултата истраживања, што онемогућује увид у праћење стварног стања у погледу повећавања, односно смањења насилних садржаја у медијима, као и до могућности упоређивања резултата бројних истраживања на том подручју. Управо због тога се резултати који нису продукт истраживања на истим дефиницијама насиља, не могу упоређивати, нити се на темељу таквих истраживања могу доносити закључци о променама у приказу насиља у медијима (Potter, 1999: 79-80).

Полазни постулати у проучавању насиља истичу постојање три кључна елемента према којима се супремационо моделују и дефиниције овог појма. Први од њих је свакако *намера*. Овај елемент обележен је питањем да ли за насилно дело мора постојати намера за чињењем насиља или се и несреће и природне катастрофе такође могу сматрати насилним делима? Друга кључна разлика у дефиницијама је *штета* која је проузрокована одређеним насилним делом. Односно, сматра ли се насиљем само бол почињена директно људима, или и другим живим бићима, односно животињама, биљкама? Сматрају ли се насиљем и дела која су почињена над материјалним стварима? Трећу разлику међу дефиницијама чини верификациони елемент који се тиче врсте насиља, односно сматра ли се насиљем само *физичко насиље* или и *вербално насиље* (Kanižaj, Siboci, 2011:15)?

---

¹ Истини за вољу, од аутора који су наставили да супремационо истичу непостојање пораста насиља у друштву са растом насиља у медијима треба споменути рад Џиба Фаулса (Fowles, 1999), у којем се он ограничава на телевизију као медиј, док је у каснијим расправама, које се односе на везу електронских медија и насиља, чешће наглашавао и могућност њихове корелативности.

И, као што то обично бива са дијапазоном који покрива дефинициони оквир неког појма, што је дефиниција насиља шира, односно што укључује више елемената, то ће и више насилних садржаја бити регистровано. Насупрот томе, дефиниција са мање укључених елемената имаће за последицу и мање насиља забележеног на овако избаждареном „детектору насиља”. Стога се насиље мора посматрати у ширем контексту, ослобођеном кумулативности његових елемената, тј. у критеријумском оквиру који дозвољава да се испуњењем било ког од елемената насиља, одређени чин окарактерише насиљем. Тако се, на пример, у дефиницији коју је понудила Светска здравствена организација (WHO, 2002: 5), елементима који се махом односе на чињење насиља, придружује и елемент ускраћивања – депривације, што битно мења (проширује) критеријумски оквир за одређење неког поступања као насилног.

Преводећи мерљивост насиља на ниво јавног простора и медија, због нарочите осетљивости медијског простора и могућег утицаја на публику, најчешће се прибегава дефинисању насиља у медијима које би укључивало што шири дијапазон градивних елемената виоленције. Ипак, једна од „новијих” дефиниција, која се у последње време највише користи, управо је Потерова (Potter, 1999: 69) дефиниција медијског насиља према којој је насиље „повреда нечије физичке и емоционалне добробити” која на једноставан, али и довољно прецизан начин сублимира све до сада наведене елементе.

Сведоци смо све израженијег утицаја савремених медија на друштво и појединце са насилним темама и описима. Доступност насиља које нас обасипа са медија чини да многи људи постану склони конзумацији таквих садржаја, не осећају проблем да га гледају, чак га путем електронских платформи даље деле и причају о томе. „Великом броју гледалаца који гледају сцене обезглављивања и других ужасних радњи не заигра ни мишић. То значи да су достигли тачку у којој су њихова осећања отупела” (Dosari, 2015). Лоша вест јесте и да толеранција према насиљу има цену. Према многим студијама из области психологије, социологије и криминалног понашања, изложеност таквој врсти насиља на различитим медијским каналима оставља дугорочне и/или краткорочне последице на оне који га гледају.

На основу најразличитијих истраживања о односу насиља, емитованог у медијима, и утицаја на касније понашање публике, без икакве дилеме може се тврдити да насилни садржаји имају већи утицај на млађу популацију. То се превасходно објашњава извесном поједностављеношћу са којом млади прате садржаје, понајпре због недовољно развијених когнитивних способности младог човека. Стога, њихову пажњу највише привлаче брзе сцене – оне у којима се нешто догађа, а сцене насиља представљају управо садржај представљен на такав начин.

Последњих година деца и тинејџери знатно више користе медије, делом и због експанзивног повећања употребе мобилних телефона. Више од 80 процената тинејџера данас поседује паметне телефоне, а више од половине каже да су „често” на мрежи и на неки начин „зависни” од својих уређаја (BBC NEWS, 2022). Истраживање објављено у међународном часопису *BMC Psychiatry*, анализирана је 41 студија о „проблематичном коришћењу такозваних паметних те-

лефона” у којој је учествовало 42.000 младих људи. Налази су поражавајући: 23 одсто испитаника понашали су се као прави зависници (Davis, 2019). Забележен је и интензиван облик узнемирености током периода када им је телефон био ван домаћаја. Такав облик зависности доводи се у везу са другим проблемима, тврде аутори студије, као што су стрес, депресивно расположење, недостатак сна и смањена постигнућа у школи (Davis, op. cit.).

Такође, све већи број истраживачких анализа показује да експлицитне сцене насиља у медијима, као што су телевизија, друштвене мреже, филмови, музика и видео-игре, представљају озбиљну претњу по ментално здравље младих. Налази сугеришу да су стручњаци постигли консензус о реалности утицаја насилних медија на децу. Експерименталне студије су убедљиво показале да краткорочно, изложеност деце и одраслих медијском насиљу повећава могућност агресивног понашања, смањује просоцијално понашање и изазива насилну десензибилизацију. И лонгитудиналне експерименталне студије износе убедљиве доказе ове каузалности и показују да ће изложеност деце насиљу у електронским медијима довести до дугорочног повећања ризика од испољавања агресивног и насилног понашања (Guo, 2022). Резултати ових студија односе се на теорију подражаја којом се покушава објаснити повезаност приказивања насиља и насилничког понашања. „Према овој теорији, потребан је изванредан (насилни) подражај (priming) како би се подстакло одређено (агресивно) понашање” (Glomazić, Pavićević, 2016: 74).

Извештај америчке тајне службе и америчког Министарства образовања из 2002. године, који је испитао 37 инцидената циљаних пуцњава у школама и напада на школе од 1974. до 2000. године, открио је да је „више од половине нападача показало интересовање за насиље кроз филмове, видео-игрице, књиге и друге медије” (Vossekuil et. al., 2002). У „Изјави о политици насиља у медијима из 2009. године”, Америчка академија за педијатрију (American Academy of Pediatrics) указала је да „обимни истраживачки докази указују на то да медијско насиље може допринети агресивном понашању, смањењу осетљивости на насиље, ноћним морама и страху од повреде” (Council on Communications and Media, 2009). На то указује и теорија навикавања, која каже да стална изложеност телевизијском насиљу повећава праг толеранције на насиље, да би се оно, у коначном, нормализовало и сматрало уобичајеним понашањем (Kunczik i Zipfel, 2007).

Комисија за медијско насиље Међународног друштва за истраживање агресије (Media Violence Commission of the International Society for Research on Aggression - ISRA), у свом извештају о медијском насиљу истакла је да је „током протеклих 50 година, велики број студија спроведених широм света показао да гледање насилних садржаја на телевизији и играње насилних видео-игара повећавају вероватноћу за агресивно понашање” (Media Violence Commission, 2012). Једна од свеобухватних мета-анализа ефеката насилних видео-игара указује на то да „докази снажно сугеришу да изложеност насилним видео-игрицама представља узрочни фактор ризика за повећано агресивно понашање, агресивну спознају и агресивне афекте, као и за смањену емпатију и просоцијално понашање” (Anderson et al., 2010).

Упркос највећем броју истраживања која инсистирају на везама између медијског насиља и агресије, важно је истаћи и да је насиље у медијима само један од многих фактора ризика за касније агресивно и насилно понашање. Штавише, екстремно насилно понашање се никада не дешава када постоји само један фактор ризика. Дакле, „здрава, добро прилагођена особа са мало фактора ризика неће постати школски стрелац само зато што почне да игра много насилних видеоигрица или гледа много насилних филмова” (Gentile, Bushman, 2012).

Познавање ризика од агресије ученика може помоћи школском особљу да одреди за које ученике постоји већа вероватноћа да ће се свађати или можда малтретирати друге ученике. Управо Ђентиле (Gentile), који води Лабораторију за истраживање медија (Media Research Lab) на Државном универзитету у Ајови, указује да се са „преко 80% тачности” може предвидети које дете носи ризик да ће малтретирати осталу децу ако се знају три ствари: „да ли је у питању дечак или девојчица, да ли су се потукли у последњих годину дана и да ли конзумирају много медијског насиља” (Gentile, Bushman, op. cit.). Исти аутори истичу да је „најбољи појединачни предиктор будуће агресије у узорку основношколаца била агресија у прошлости, праћена насилним медијским излагањем, након чега је следила жртва агресије”. Додали су да њихов приступ факторима ризика може да „расхлади” бурну дебату о ефектима медијског насиља, јер „изложеност насилним медијима није једини фактор ризика за агресију” (Gentile, Bushman, op. cit.).

Насиље у медијима и задовољство публике – корак ка апологији

Данас се каже да је релативизација злочина опаснија од самог злочина. Тако је и са свим формама насиља у савременим друштвима. Релативизација насиља произилази из одбијања да се преузме одговорност. За све феномене најчешће кривимо друштво, што је свакако легитимно, али је чињеница да допринос може бити и индивидуални. Као појединци можемо да делујемо када препознамо различите видове насиља и да покушамо да их спречимо, а не да их релативизујемо. Релативизацији често подлежу масовни медији који од насиља праве сензацију и објављују ужасне снимке, а требало би да информишу о догађају и запрећеној казни за починиоце.

Други ефекат утицаја медијског насиља на децу јесте десензибилизација на насиље као узрок бола који се наноси другима (Gentile, 2003). То има за последицу повећање склоности ка одмазди и повећава перцепцију насилности према другима који се понашају насилно према њима. Насиље у медијима служи као оправдање насиља које чине деца и повећава њихове насилне склоности због недостатка страха од последица. То, такође, резултира недостатком емпатије код деце према болу који трпе други људи, што повећава њихову склоност да буду насилни према њима (Freedman, 2002).

Стопа гледања насилних телевизијских садржаја је у порасту од почетка новог миленијума и представља извор забринутости за друштво, због пораста слушајева насиља широм света. Према Америчком психолошком удружењу, дете или тинејџер у Америци годишње гледа, само на телевизији, око 10.000 убистава, силовања и тешких напада (Scarborough, 2022). То се, једним делом, може повезати са чињеницом да гледаоци уживају у таквим садржајима. Многи проучаваоци ове области истичу да је један од многих разлога због којег људи уживају у насилној забави задовољавање потребе за узбуђењем. Насилне слике могу изазвати јаке емоције код младих и повећати вероватноћу да ће се понашати насилно или уплашено. Један од разлога јесте и што „насиље за омладину представља врсту бунта, путем којег се доживљава катарза” (Ђорић, 2009:36). Иначе, теорија о катарзи сматра да насиље у медијима смањује насиље у реалности, јер кроз насилне медијске садржаје гледалац/читалац доживљава катарзу.

Такође, дискриминација и говор мржње у медијима не повређује само осећања појединаца или заједница на које циљају. Они, такође, могу допринети злочинима који су почињени над њима и потпирити пламен оружаног сукоба, те подстаћи или оправдати чињење злочина против етничких или националних група, као и подстицати насиље над одређеним демографским групама као што су жене, деца, избеглице, мањине или политичке личности опозиције. Говор мржње, генерисан путем масовних медија, подстиче на насиље, нарочито оне који су насиљу склони и то „путем подизања нивоа њихове агресивности и усмеравања према обележеном кривцу” (Subotić, 2010:311).

Студија под називом „Механизми друштвених медија за десничарско политичко насиље у 21. веку”, на основу истраживања спроведеног у Шведској 2020. године, показала је корелацију између твитова и објава на Фејсбуку који се тичу избеглица и броја напада на ову популацију у одређеном периоду. Према студији, што је већи број твитова и постова са речју „избеглица” (*flykting*), то је више напада на избегличке кампове у овој земљи које чине екстремисти (Khamaiseh, 2021). Студија је објаснила да алгоритми друштвених медија помажу да се произведе „ехо коморе”, односно да су појединци више изложени садржају који одговара њиховим личним преференцијама него било ком другом.

Другим речима, ови алгоритми пружају повећане могућности појединцима са расистичким склоностима да виде медијски садржај који приказује имигранте и избеглице као опасност за друштво, стварајући аполошки оквир за извршено насиље над њима (Khamaiseh, op. cit.). У најкраћем, онима који имају предиспозиције ка екстремизму, средства комуникације доприносе стварању обрасца према којем је „прибегавање насиљу оправдано, понекад чак и судбоносно” (Subotić, Dimitrijević, 2022:124).

Прилике у друштвеном и јавном простору Србије

Масовна убиства са почетка маја 2023. године, у размаку од само два дана, потресла су Србију. Прво је у злочину, са каквим се Србија до сада није суочавала, у јутарњим сатима 3. маја, тринаестогодишњи ученик Основне школе

„Владислав Рибникар” у Београду из ватреног оружја усмртио девет ученика и радника обезбеђења, а још пет ученика и једну наставницу тешко ранио. И док је јавност била у шоку због догађаја за који се наивно сматрало да се на овом простору не може десити, само дан касније, у околини Београда, у селима у близини Смедерева и Младеновца, догодио се нови масовни злочин – убијено је осам и рањено четрнаест млади људи, старости од 15 до 25 година.

Ови догађаји отворили су многа питања везана за насиље у јавном простору, која иначе муче друштво у вишедеценијском трајању, али и покренули нека нова, попут узрока, одговорности, али и општег менталног стања нације, превасходно младих људи. Такође, чини се, као никад раније, изражено је и јавно преиспитивање односа према насиљу. Да ли је време да релативизација и апологизација насиља уступе место недвосмисленој осуди свих његових друштвених варијетета? Да ли је време да насиље престане да се, као код присвојних заменица, мења само по лицима, па је „моје” и „наше” дозвољено, а „твоје” и „њихово” није? У којој је мери насиље у медијима одговорно за отелотворено насиље у стварном животу и шта о томе мисле грађани Србије? Питања је много.

Како су млади људи у већ набројеним истраживањима препознати као најлакша мета за менталну манипулацију, касније и потенцијално насилништво, важно је сазнати шта показују истраживања на тему менталног стања младих у Србији и земљама региона. У „Алтернативном извештају о положају и потребама младих”, који је објављен 2021. године, млади су сразмерно лошије оценили своје ментално у односу на физичко здравље. Управо старосна доб касне адолесценције указује на проблем, јер млади између 15 и 19 година најниже оцењују своје ментално здравље у поређењу са старосним групама од 20 до 29 година, док у родном контексту истраживање показује да младе жене ниже оцењују стање свог менталног здравља од еквивалентне старосне групе мушкараца. Према истраживању „Мишљење и ставови младих о анксиозности и менталном здрављу” (Dragić, et al., 2022), које је спровео креативни колектив *Pneuma films*, у сарадњи са платформом „Критички”, а чији су испитаници били млади из Србије, Хрватске, Црне Горе и Босне и Херцеговине, чак 92,4% испитаника наводи да су се некада осећали анксиозно (Stjepić, Subotić, 2022:59). Такође, резултати су показали да у породици често нема разумевања за осећања других чланова, а проблеми менталног здравља не схватају се озбиљно или се исмевају (Stjepić, Subotić, op. cit.).

Резултати истраживања који се односе на заступљеност младих у медијима указују на чињеницу да се о младој популацији у Србији све чешће извештава као о протагонистима црних хроника, при чему се доводе у везу са насиљем. Насиље о којем се говори у медијима, а чији су актери млади, може се посматрати двојачко. С једне стране, реч је о младима који су жртве насиља, а с друге стране, пажња се усмерава на младе као виновнике насилних дела. „Млади у медијском огледалу 2022” једно је од новијих истраживања које расветљава незахвалну позицију младих у домаћим медијима и указује да „профитно оријентисани медији о младима извештавају када се они нађу у центру неког скандала или трача и не виде потребу да пишу о проблемима или потребама ове ге-

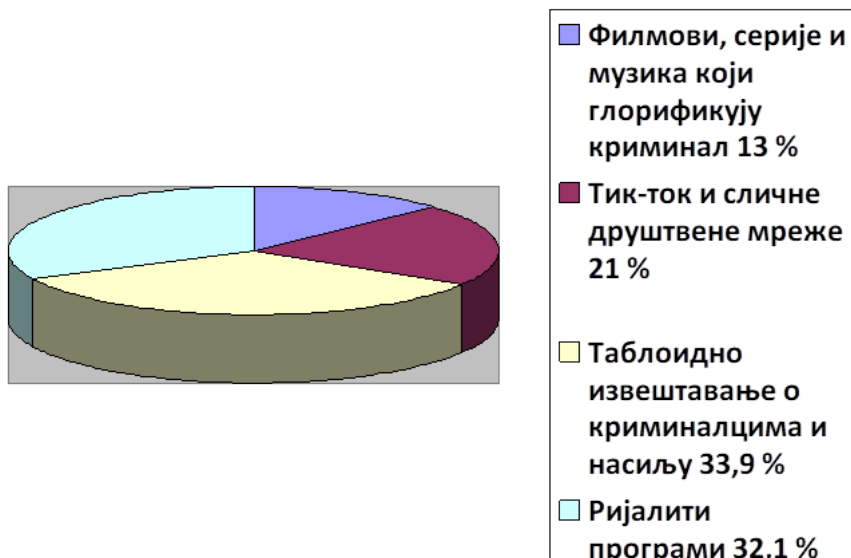

нерације, док се у *main stream* медијима млади углавном појављују у црној хроници” (Ђорђевић, 2023). Према истом истраживању, у чак 40 одсто медијских објава млади се приказују у негативном контексту, док на проценат медијских извештавања са афирмишућим наративом о младима отпада тек око 20 процена та укупних медијских објава (Stjerić, Subotić, op. cit.).

Из ових примера могу се донети два закључка. Један је да заиста постоје забрињавајући подаци о насиљу чији су виновници или жртве млади. Други, посматрано у дугорочном контексту, можда и више забрињавај јер показује да позитивно извештавање све мање постаје вест, а број прегледа у медијима који говоре о насиљу сведочи о токсичној вези конзумента медијских садржаја и оних који производе вести.

Када говоримо о идентификацији одређених садржаја у српским медијима, који у већој или мањој мери утичу на пораст насиља у друштву, индикативно је анкетање које је „Центар за локалну самоуправу” спровео у мају 2023. године, на узорку од 5120 грађана Србије. Према резултатима анкете, за пораст насиља у друштву највише се окривљује таблоидно новинарство, а одмах затим ријалити програми (CLS, 2023).

Да таблоидно извештавање о криминалу и насиљу представља „окидач” за даље насиље сматра 33,9 одсто учесника анкете, а да су то ријалити програми 32,1 одсто. Као следећу медијску категорију која поспешује насиље у друштву, грађани препознају насилне садржаје на друштвеним мрежама, док, по њиховом мишљењу, филмови, серије и музика у најмањој мери утичу на насиље у друштву (CLS, 2023).

Слика 1 – Грађани Србије о узрочницима пораста насиља у друштву (графичка обрада аутора)

Већ је истакнуто да постоје бројна истраживања о релацији између посматрања насилног садржаја и стварања толеранције, неки би рекли и резистенције, према самом насиљу. Може се рећи да медији у Србији све више посежу за сензационализмом и да обилују садржајима са најразличитијим облицима насиља. Све приметнији је и стил комуникације са елементима отворене агресивности, који се примећује од ријалити програма, преко *talk show* емисија, па све до преноса заседања Народне скупштине. Насловне странице тиражних таблоида све чешће шире екстремистичке наративе, позивају на линч одређених група и личности и/или су „огласна табла” за наслове и фотографије са елементима насиља и опште нетолеранције. Анализом насловних страна дневних листова, махом таблоида, у периоду од извршења масовног убиства у школи „Владислав Рибникар” 3. маја, па до 11. јула ове године, недвосмислено се може закључити да начин медијске обраде насилних догађаја додатно узнемирава јавност и насиље легитимише као свеprisутно.

У прилог овој тези, наводимо само неке од ударних вести са насловних страна у анализираном периоду, поређаних хронолошким редоследом: „Дечак монструм: не кајем се, заслужили су” (Српски телеграф, 4. мај); „Наци-психо убио осморо младих” (Информер 6–7. мај); „Монструми вежбали убијање у истој стрељани” (Информер, 9 мај); „Мало им је крви, траже још” (Ало, 10. мај); „Пуцао на децу, па их оверавао” (Српски телеграф, 11. мај); „Костин предак побио и запалио 7 људи” (Српски телеграф, 12. мај); „Дечак жени разбио главу секиром, па избо њеног сина” (Ало, 15. мај); „Прете убиствима и силовањем деце” (Информер, 18. мај); „Опозиција гази преко мртве деце” (Ало, 23. мај); „Како да се поубијамо” (Српски телеграф, 26. мај); „Убио сам их, да моја мајка пати” (Српски телеграф, 7. јун); „Рус заклао жену, задавио сина, па се обесио” (Ало, 7. јун); „Почео лов на људе по улицама” (Српски телеграф, 12. јун); „Коста је чисто зло” (Информер, 19. јун); „Заклао жену, па њено тело бацио у каду” (Ало, 19. јун); „Заклао жену и пса, па го шетао улицом” (Ало, 20. јун); „Син тужитељке поломио лобању госту пивнице” (Куир, 3. јул); „Стриц покушао да силује глумца” (Ало, 4. јул); „Задавио Ноу, па је исекао сатаром и убацио у киселину” (Информер, 8. јул); „Раскомадао тиктокерку, па другара звао на пиво” (Ало, 9. јул); „Уништио Ноино тело, али сачувао део бутине” (Српски телеграф, 11. јул).

Овакав амбијент је најпгубнији за децу, али по принципу „спојених судова” негативно утиче и на одрасле. Стога се може рећи да се, од телевизије до издаваштва, наша култура своди на „популистичке обрасце који некритички и намерно пропуштају садржаје политичког екстремизма, нетолеранције, порнографије и релативизације злочина” (Subotić, 2013:177).

Да ли амбијент у српском друштву, артикулисан након трагичних догађаја почетком маја ове године, представља нову прилику за постављање питања: можемо ли, и колико, да заштитимо децу од таквих садржаја или да ли смо, и ако јесмо, у којој мери и зашто постали равнодушни, толерантни или, још горе, апологични на такве садржаје у медијима, па онда и у реалним животним ситуацијама? Оно што је немогуће очекивати у корпоративном управљању медији-

ма, где „насиље продаје производе”, јесте да их „очистимо” од насиља, али свакако можемо вратити културу општедруштвеног дијалога. С тим у вези, треба пронаћи оквире и механизме да се стимулишу и обезбеде средства за смањење и емитовање емисија са садржајем који би вршили позитиван утицај на децу и младе, али и на одрасле.

Уместо закључка

„Онај ко те образује има највећу моћ да од тебе направи генија, али и лудака”, парафразирана је стара индијска пословица. Иако се сматрало да ће почетак 21. века бити обележен значајним растом броја образованих и просвећених људи, то се нажалост није десило. Улогу онога ко одлучује у шта ће претворити конзумента медијских садржаја, нарочито у популацији људи с ниским образовањем, у великој мери су преузели масовни медији. Афирмативан утицај медија у савременом друштву је изузетно значајан и не може се доводити у питање. Али, исто тако је важан и начин на који извештавају о негативним друштвеним појавама, пре свега о насиљу, јер имају велики утицај на формирање вредносних судова појединаца.

Анализирајући утицај насиља у медијима на испољено насиље у реалном животу, и поред разлика које међу истраживачима постоје, оно што се недвосмислено може истаћи јесте да је, на темељу досадашњих налаза у науци, успостављен битан консензус да се у одређеним околностима може уочити веза између конзумирања медијског насиља и реалног агресивног понашања одређених људи и група. До приближавања у ставовима дошло се на основу општеприхваћене тезе да медијско насиље у одређеним (маргиналним) околностима појачава агресивност личности. Теза је иначе произашла из претпоставке да многе, иначе веома слабе везе (корелације) које се интерпретирају као индикатори за непостојање одређеног односа, ипак упућују на постојање одређеног односа у условима када су интегришуће присутне. Такође, веза која је просечно слаба или релативно слаба за све испитанике једног узорка, за неке испитанике, односно одређене делове популације, може имати значајан интензитет.

Изводећи паралелу овако изведене тезе са актуелном ситуацијом у српском друштву, склонији смо разумевању чињенице да ужасни догађаји које су у стању да изазову насилни појединци или групе, могу проћи без „епидемијских” разmera по ширу заједницу, или бар по све делове популације, у тренутку извршења дела. Ипак, са сваким чином насиља и његовом медијском обрадом, праћеном порукама које су такође насилне, знатно се умањују шансе за адекватан друштвени и институционални одговор. Изналажење решења усмерених ка афирмацији дијалога и општој деекстремизацији наратива у јавном простору намеће се као један од најважнијих изазова пред којима се наше друштво и држава налазе. Улога медија у овом подухвату, који упорно изостаје, а који прижељкујемо, једна је од кључних.

Литература

[1] Anderson CA, Shibuya A, Ihori N, et al. (2010). Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in eastern and western countries: a meta-analytic review. *Psychol Bull.* 151-173.

[2] Analiza naslovnih strana dnevnih listova: „Informer“, „Srpski telegraf“, „Alo“ i „Kurir“, u periodu od 4. maja do 11. jula 2023. godine.

[3] BBC NEWS na srpskom (2022). Deca i tehnologija: Kada detetu dozvoliti mobilni telefon. 5 decembar 2022.

[4] Boxer, P., Groves C., Docherty M. (2015). Video games do indeed influence children and adolescents' aggression, prosocial behavior, and academic performance: A clearer reading of ferguson. *Perspectives on Psychological Science* 10: (5), 671-673.

[5] CLS (2023). Građani krive tabloide i rijaliti programe. <https://lokalnasamouprava.org/gradani-krive-tabloide-i-rijaliti-programe/>. Preuzeto 21. juna 2023.

[6] Council on Communications and Media (2009). From the American Academy of Pediatrics: Policy statement-Media violence. *Pediatrics.* 1495-1503.

[7] Davis, N. (2019). One in four children have problematic smartphone use. *The Guardian.* November 29. 2019.

[8] Dosari, S. (2016). Violence, media and our brains. *Arab News,* April 04.

[9] Dragić, S., Veljković, N., Jovanov, J. i Maslovarić, D. (2022). Mišljenje i stavovi mladih o anksioznosti i mentalnom zdravlju. *Pneuma Films.*

[10] Đorđević, K. (2023). Mladi u medijima uglavnom prikazani kao žrtve ili počinioci nasilja. *Politika,* 30. mart 2023.

[11] Đorić M. (2009). Desni ekstremizam na Balkanu posle Hladnog rata i mlada populacija. *Vojno delo* 1/2009. 33-42.

[12] Fowles, J. (1999). *The case for television violence.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

[13] Freedman, J. (2002). *Media Violence and Its Effect on Aggression: Assessing the Scientific Evidence,* Ontario: University of Toronto Press.

[14] Gentile DA, Bushman BJ. (2012). Reassessing media violence effects using a risk and resilience approach to understanding aggression. *Psychology of Popular Media Culture.* 1:138-151.

[15] Gentile, D. (2003). *Media Violence and Children: A Complete Guide for Parents and Professionals,* London: Greenwood Publishing Group.

[16] Glomazić H., Pavićević O. (2016) Mediji i nasilje: nasilje u medijima ili nasilni mediji. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.* Vol. 35: 3, 71-83.

[17] Guo, X. (2022). Research on the Influence of Media Violence on Youth. *Proceedings of the 2021 International Conference on Social Development and Media Communication (SDMC 2021).* Atlantis Press.

[18] Kanižaj, I, Ciboci, L. (2011) *Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove. u: Utjecaj, učinci i posljedice nasilja u medijima na djecu i mlade,* Zagreb: Matica hrvatska, 2011. str. 15. 11-34.

- [19] Khamaiseh, M. (2021). The problem with hate speech: How the media has fuelled its rise. Al Jazeera Journalism Review. September 12, 2021.
- [20] Kunczik, M. i Zipfel, A. (2007). Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti. Medianali. 1 (1).1-26.
- [21] Kunczik, M. (1975). Gewalt im Fernsehen. Eine Analyse der potentiell kriminogenen Effekte. Köln/Wien.
- [22] Kunczik, M. (1998). Gewalt und Medien. Köln – Weimar –Wien.
- [23] Media Violence Commission (2012). International Society for Research on Aggression (ISRA). Report of the media violence commission. Aggress Behav. 335-341
- [24] Pejković, K. (2022). Evolucionarna teorija nasilja: ka konsilijentnom objašnjenju. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
- [25] Potter, W. J. (1999) On media violence. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications. 79-80.
- [26] Scarborough, S. (2022). Critical Review of Violence Theories on Media and Violence, Journal of Mass Communication & Journalism, Mini Review - Vol. 12:474.
- [27] Stjepić, D., Subotić, I. (2022). Mladi u medijskom ogledalu. Krovna organizacija mladih Srbije.
- [28] Subotić M. (2010). Određenje savremenog ekstremizma. Vojno delo. Jesen. 297-313.
- [29] Subotić, M.(2013). Ekstremističke tendencije kao prepreka u (pre)oblikovanju političkog identiteta Srbije. Kultura polisa Vol 10:21. 163-181.
- [30] Subotić, M., Dimitrijević, I. (2022). Identities as Abused Category in Balkan Conflicts. In: Security Challenges of Modern Society: Dilemmas and Implications. Belgrade: University „Union – Nikola Tesla”, Niš: Faculty of Law. 115-130.
- [31] Schupak, A. (2015). 50 years of research on TV violence and little progress. CBS News, January, 5.
- [32] Vossekuil B, Fein RA, Reddy M, et al. (2002). The Final Report and Findings of the Safe School Initiative: Implications for the Prevention of School Attacks in the United States. Washington, US Dept of Education.
- [33] WHO. (2002). World report on violence and health. Chapter 1. Violence - a global public health problem.

Резиме

Будући да је проучавање насиља у медијима, а нарочито довођење у везу са насиљем у реалном животу, нарочито деликатан проблем, приликом извођења закључака и генерализације у односу на ово питање неопходна је нарочита обазривост. Покушај поједностављења у односу на трансмисију медији – насиље и закључивање на основу емоција, лоше намере или, једноставно, недовољно са знања, на индиректан начин би допринело условима за даљу поларизацију у друштву. Иако аутори који се баве овом релацијом нису сагласни о степену каузалности медија и насиља, на основу досадашњих, нарочито новијих истраживања, сва-

како се може извести закључак да експанзивно и неконтролисано емитовање насиља од стране медијских провајдера представља озбиљан друштвени проблем, као и да значајно излагање насилним садржајима у медијима, може довести до нежељених последица на конзументе ових садржаја. Последице су различите, и варирају од усвајања друштвено неприхватљивих норми и вредносних ставова, искривљења слике о објективној стварности, стварања осећаја равнодушности и резистентности на насиље, па све до апологизације насиља, што представља само корак од стања у којем гледалац заправо постаје насилник.

Степен утицаја на конзументе се, према релевантим студијама, најпре односи на стање у којем се конзумент медијског насиља налази и пре приказивања насилних садржаја, као и од времена током којег је изложен медијском насиљу. Због недвосмисленог утицаја савремених медија, нарочито на млађу публику која је и најрањивија група која их прати, неопходно је разумети значај контроле и надзора данашњих медија који извештавају о насиљу, јер имају велики (код појединих категорија публике и пресудан) утицај на формирање њихових вредносних судова.

Не може се рећи да су медији директно одговорни за недавне масакре који су потресли српско друштво. Ипак, оно што се недвосмислено може закључити јесте да је ниво насиља у домаћим медијима одавно изнад границе прихватљивог и да ће, уколико се не предузму системске мере у регулисању овог питања, неконтролисана контаминација насиљем бити настављена, вероватно и интензивирана.

Подизање свести о размерама опасности у српском друштву које медијско насиље носи собом, може само иницијално допринети изналажењу мере између права на информисање и поштовања осталих људских права, тј. између потребе човека да буде информисан и поштовања елементарног људског достојанства. Друштвена осуда насиља након поменутих немилых догађаја даје простор за наду. Желимо да верујемо да ће и институције система следити ове поруке.

Кључне речи: *насиље, друштво, медији, млади, осуда, апологија, толеранција, релативизација*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

